

"טעינו, טועים!" – על טעויות בדוחות כספיים

אלירן נודל

טל חלימי

עדן הרוש

גל ואלה

דן וייס

פרופ' דן וייס הוא רו"ח, חבר סגל בפקולטה לניהול ע"ש קולר באוניברסיטת תל אביב, ועומד בראש מרכז הראל לחקר שוק ההון. מחקריו עוסקים בחשבונאות, ביטוח, ממשל תאגידי ובעלות משפחתית על עסקים. הצטרף לפקולטה לניהול בשנת 2003 מ-University of California at Davis וערך את *Journal of Management Accounting Research*. כיהן כדירקטור חיצוני בבורסה לניירות ערך בתל אביב וכיו"ר דירקטוריון בחברה ציבורית.

גל ואלה, עדן הרוש, טל חלימי ואלירן נודל הם בוגרים מצטיינים של החוג לחשבונאות בפקולטה לניהול ע"ש קולר באוניברסיטת תל אביב. המחקר בוצע במסגרת סמינר בחשבונאות ניהולית וממשל תאגידי בהנחיית פרופ' דן וייס.

תקציר

לאחרונה פרסמה רשות ניירות ערך עמדת סגל המחדדת את האופן שבו יש להעריך אם טעות שנתגלתה בדוחות כספיים היא מהותית (החלטה 4-99 ועמדה משפטית 24-105). מחקר זה בודק סיבות לטעויות בדוחות כספיים של חברות ציבוריות ואת ההשלכות של טעויות אלה. בהתאם לעמדת הרשות לניירות ערך, טעות היא מהותית אם היא עשויה להוביל לשינוי בהתנהגות משתמשי הדוחות ובקבלת החלטותיהם. בפרט, טעות היא מהותית כאשר סכום הטעות מהווה 5% או יותר מההון העצמי, או כאשר סכום הטעות מהווה 5% או יותר ביחס לרווח הנקי או הרווח הכולל בערכו המוחלט. אנו מוצאים כי היקף הטעויות המהותיות המתגלות בדוחות הכספיים נפוץ בעיקר בחברות ציבוריות שאינן נדרשות לעמוד ברמת בקרה פנימית גבוהה על תהליך הכנת דוחות כספיים על פי כללי ISOX (תאגידים קטנים). הסיכוי לקיומה של טעות מהותית בדוחות הכספיים גדל באופן מובהק בחברות ציבוריות המאמצות הקלות לתאגיד קטן. התוצאות מעלות תהיות לגבי מתן הקלות לגבי ביקורת פנימית אפקטיבית בתאגידים קטנים.

בחינת השלכות של טעות מהותית בדוחות כספיים מראה עלייה מובהקת בהיקף שעות הביקורת ובשכר הטרחה של רו"ח המבקר בשנת גילוי הטעות וגם בשנה העוקבת. כמו כן, גילוי של טעות מהותית בדוחות כספיים מגדיל בצורה משמעותית את הסיכוי להחלפת משרד רו"ח החשבון המבקרים. כלומר, מעבר לדרישת התקן להציג מחדש את הדוחות הכספיים בעקבות גילוי טעות מהותית, הגילוי צפוי להגדיל את היקף הביקורת ואת שכר הטרחה, וגם את הסיכוי להחלפת משרד רו"ח החשבון המבקרים.

פרופ' דן וייס מודה למכון קסירר על תמיכתו במחקר.

פרסמה רשות ניירות ערך עמדת סגל המחדדת את האופן שבו יש להעריך אם טעות שנתגלתה בדוחות כספיים היא מהותית (עמדה מספר 4-99). עמדת הסגל כוללת דוגמאות רבות הממחישות כיצד לבחון אם טעות שנתגלתה היא מהותית. משנתגלתה טעות בדוחות כספיים שפורסמו, החברה חייבת בפרסום מחדש של הדוחות הכספיים (ריסטייטמנט) בהתאם להנחיות על פי תקן חשבונאות בינלאומי IAS 8. מאחר שהמשקיעים מסתמכים על המידע המתפרסם בדוחות הכספיים, החלטותיהם יכלו להיות שונות אילו לא הטעות המהותית. מחקרים קודמים בספרות מצאו כי קיימת תגובת שוק שלילית לדיווחים מיידיים על טעויות מהותיות, וכי תיקון הטעויות מוביל במרבית המקרים להקטנת רווח. כלומר הספרות מצאה כי טעויות בדוחות כספיים הן לרוב חדשות רעות לגבי מצב החברה. ממצא זה עקבי עם מחקרה של בר-חוה (2022), שמצא באופן דומה כי דיווח על הפסקת פרסום דוחות כספיים רבעוניים גרר תגובת שוק שלילית דומה.

בדיקת סיבה מרכזית לקיום טעות מהותית בדוחות הכספיים התמקדה בתהליכי הבקרה הפנימית על הכנת דוחות כספיים. תהליכי הבקרה הפנימית הם תהליכים פנימיים שמבוצעים על ידי חברה כדי לספק ביטחון סביר לגבי מהימנות הדיווח הכספי. בנוסף, רואה החשבון מבקר את הדוחות הכספיים ולכן עליו להבין לעומק את תהליכי הבקרה הפנימית הכוללת את המרכיבים הבאים: סביבת הבקרה, תהליך הערכת הסיכונים בגוף המבוקר, מערכת המידע, קיום בקרות ומעקב אחר בקרות. בעקבות חקיקת ה-SOX בארה"ב בשנת 2002, חקיקה שנועדה לשפר את איכות המידע המדווח בדוחות כספיים, עודכנו תקנות ניירות ערך בישראל בשנת 2011 ונוספה דרישה לביצוע הערכה ודיווח על אפקטיביות הבקרה הפנימית בתהליך הכנת דוחות כספיים (להלן: "תקנות ה-ISOX"). עם זאת, הרשות לניירות ערך אפשרה לתאגידים ציבוריים קטנים (להלן "תאגיד קטן") הקלה שפוטרת אותם מחובת הדיווח על אפקטיביות הבקרה הפנימית על פי תקנות ISOX. לכן קיים חשש שהבקרה הפנימית בחברות אלה פחות אפקטיבית.

המחקר השווה את היקף הטעויות המהותיות שנתגלו בחברות ציבוריות במהלך השנים 2013 עד 2019. תוצאות המחקר מראות כי 26 חברות מתוך 454 חברות גדולות המיישמות תקנות ISOX (כלומר 5.7% מהחברות הגדולות) דיווחו על טעות מהותית בדוחות הכספיים. לעומת זאת, 35 מתוך 207 חברות המיישמות את ההקלות לתאגיד קטן, דיווחו על טעות מהותית בדוחות הכספיים (כלומר 16.9% מהתאגידים

חוק ניירות ערך מחייב חברות ציבוריות לפרסם דוחות כספיים שנתיים ורבעוניים. הדוחות מכילים גילוי נאות לגבי תוצאות פעולותיהן של החברות בתקופה שהסתיימה. המידע המפורסם משמש בעלי מניות, משקיעים, נושים, עובדים, לקוחות, ספקים ואף את רשות המיסים ורגולטורים בקבלת החלטות. אלא שדוחות אלה עלולים לכלול טעויות, כלומר מידע שגוי שדווח בטעות. טעויות אלה עלולות להיות בסכומים גבוהים ומשמעותיים. מחקר זה בודק טעויות מהותיות בדוחות כספיים של חברות ציבוריות המשפיעות על קבלת החלטות של קוראי הדוחות. בפרט, אנו בודקים סיבות שגרמו לפרסום טעות ואת השפעת הטעות שנתגלתה על פעילות רואה החשבון המבקר.

לדוגמה, חברת הנדל"ן קבוצת א.דורי פרסמה ביום 27/07/2014 דיווח מיידי אודות גילוי של טעות מהותית בדוחותיה הכספיים המאוחדים שפורסמו, וכן פרסמה דיווח מיידי מתקן אודות הטעות ביום 01/09/2014. הטעות נבעה מסטייה מהותית באומדני העלויות הצפויות של השלמת בניית פרויקטים שונים, שההיקף הכולל שלהם הסתכם לכ-5 מיליארד ש"ח, לעומת האומדנים הקודמים שהיו קיימים בידי החברה בסכום של כ-441 מיליוני ש"ח. דוגמה נוספת, חברת אפריקה ישראל תעשיות פרסמה ביום 29/03/2015 דיווח מיידי לגבי גילוי של טעות מהותית, וכן פרסמה דיווח מיידי מתקן אודות הטעות ביום 28/05/2015. הטעות נבעה מרישום שגוי של הכנסות מראש בין רבעונים, ורישום מוטעה של סעיפי הלקוחות הנכללים בדוחותיה הכספיים המאוחדים של החברה, וכן אומדן שגוי של מלאי. בבדיקה ראשונית עלה כי טעות זו הובילה להכרה ביתר של הכנסות בדוחות הכספיים של החברה בהיקף של כ-14 מיליון ש"ח, וכפועל יוצא מכך לקיטון בהפסד לפני מס של החברה בהיקף זהה (כאשר ההפסד לפני מס של החברה בשנת 2014 הסתכם בסך של כ-66 מיליון ש"ח). ברור כי טעויות אלה היו בסכומים משמעותיים ויכלו להשפיע על קבלת החלטות של משתמשי הדוחות בכלל ושל משקיעים בפרט.

בהתאם לעמדת הרשות לניירות ערך, טעות היא מהותית כאשר סכום הטעות מהווה 5% או יותר מההון העצמי או לפחות 5% או יותר מהרווח הנקי או הרווח הכולל בערכו המוחלט. בנוסף, טעות תיחשב למהותית אם היא עשויה להוביל לשינוי בהתנהגות משתמשי הדוחות ובקבלת החלטותיהם. לאחרונה

השפעת ההקלות לתאגידים קטנים על איכות המידע המדווח בדוחות הכספיים של תאגידים אלה ועל הפגיעה הנגרמת לקוראי הדוחות שלהם. האספקט השני – הממצאים מעידים כי מנהלי החברות רואים את רואה החשבון המבקר כאשם באי גילוי טעות מהותית טרום פרסום הדוחות הכספיים ופועלים להחליפו, כאשר האחריות הראשונית לגילוי נאות, ללא טעויות, של המידע בדוחות הכספיים מוטלת על הנהלת החברה והדירקטוריון שלה. על פי כללי החשבונאות, תפקידה של הביקורת המתבצעת על ידי רואה חשבון הוא להשיג מידה סבירה של ביטחון שאין בדוחות הכספיים בכללותם הצגה מוטעית מהותית, בין אם בשל טעות ובין אם בשל תרמית. מכך אין אלא להסיק כי קיים פער ציפיות לגבי תפקידו של רואה החשבון.

1. רקע רגולטורי ומחקר קודם

התקן החשבונאי העוסק בטיפול בטעויות הוא IAS 8 – "מדיניות חשבונאית, שינויים באומדנים חשבונאיים וטעויות". התקן קובע כי יש לבצע הצגה מחדש של הדוחות הכספיים לתקופות קודמות כאשר מתגלה טעות בדיווח. על פי תקנה 2א לתקנות ני"ע (דוחות תקופתיים ומיידים), התש"ל-1970 (להלן: "התקנות"), במידה ונפלה טעות מהותית בדוחות הכספיים, יפרסם התאגיד דיווח מתקן לא יאוחר מ-21 יום ממועד פרסום הדיווח המייד. תקנות אלו אינן מגדירות מהי טעות מהותית, ולכן הרשות לניירות ערך פרסמה בשנת 2005 עמדת סגל משפטית מספר 4-99, המגדירה טעות מהותית באמצעות שני מבחנים חלופיים. החלטה 4-99 עודכנה בשנים 2013 ו-2016. לאחרונה, עמדה 24-105 חידדה את אופן מדידת המהותיות במקרים שונים והוסיפה דוגמאות.

המבחן הכמותי – טעות היא מהותית כאשר סכום הטעות מהווה 5% או יותר מההון העצמי, או כאשר סכום הטעות מהווה 5% או יותר ביחס לרווח הנקי או הרווח הכולל בערכו המוחלט.

המבחן האיכותי – טעות תיחשב למהותית אם היא עשויה להוביל לשינוי בהתנהגות משתמשי הדוחות ובקבלת החלטותיהם.

השלכותיה של הטעות המהותית הן על חברות והן על ציבור המשקיעים נידונו רבות בספרות. מקרה מפורסם של דוחות

הקטנים). יחד עם ניתוחי מודלי גרסיה, התוצאות מראות כי טעויות מהותיות נפוצות יותר באופן מובהק בתאגידים קטנים מאשר בתאגידים גדולים. מאחר שההקלות החלות על תאגידים קטנים מאפשרות רמת בקרה פנימית נמוכה על תהליכי הכנת דוחות כספיים, התוצאות מעידות על קשר ברור בין חולשה בבקרה פנימית על תהליך הכנת דוחות כספיים בתאגידים קטנים לבין היקף גבוה של טעויות מהותיות בדוחות הכספיים שלהם.

המחקר גם בדק את השפעת גילוי טעות מהותית בדוחות כספיים על תהליך הביקורת של רואי החשבון. הממצאים מראים גידול מובהק של מספר שעות הביקורת בכ-17% בשנת גילוי טעות מהותית ובכ-12% בשנה העוקבת לה. כמו כן, התוצאות מצביעות על גידול מובהק בשכר הטרחה הן בשנת גילוי טעות מהותית והן בשנה העוקבת לה (עלייה של כ-8%). העלייה בהיקף שעות הביקורת מבטאת השקעת זמן ועבודה נוספים על ידי רואה החשבון המבקר בשל הרחבת היקף הביקורת וביצוע בדיקות מבססות נוספות על מנת למנוע הישנות טעות בדוחות. עלייה בשכר הטרחה, ככל שנובעת גם מעליית תעריפי שעת הביקורת, משקפת עלייה בסיכון הביקורת בשל גילוי טעות מהותית בדוחות כספיים.

אלא שלגילוי טעות מהותית בדוחות כספיים יש גם צד נוסף המחייב תשומת לב רגולטורית. התוצאות מראות כי גילוי טעות מהותית מגדיל את הסיכון להחלפת רואה החשבון המבקר. בפרט, בשנת דיווח הטעות הוחלפו שבעה (!) משרדי רואי חשבון מתוך 41 חברות שבהן נתגלתה טעות מהותית, ואילו בקבוצת הביקורות – 41 חברות שבהן לא נתגלתה טעות מהותית – הוחלפו רק שני משרדי רואי חשבון. אנו מסיקים כי החברות רואות את רואי החשבון המבקרים אשמים באי גילוי הטעות לפני פרסום הדוחות הכספיים ונוטות להחליף אותם.

המחקר תורם לקביעת המדיניות של הרגולציה הפיננסית בישראל בשני אספקטים שונים. האספקט הראשון – תוצאות המחקר תורמות לקבלת החלטות ברשות ניירות ערך לגבי דיווח על אפקטיביות הבקרה הפנימית. יעודה של הרשות הוא להגן על ציבור המשקיעים, בין השאר על ידי החלת מנגנוני פיקוח על התאגידים החייבים בדיווח. במסגרת תפקידה כרגולטור, אפשרה הרשות יישום הקלות בבקרה הפנימית בתאגידים קטנים. התוצאות מראות כי בקרה פנימית אפקטיבית על תהליך הכנת דוחות כספיים מקטינה את הסיכון לטעות מהותית בדוחות. התוצאות מעלות שאלות כבדות משקל לגבי

בסכום גדול כרוך בעלייה גבוהה של שכר הטרחה. החוקרים מסיקים כי סיכוני הביקורת גדלים בעקבות קיום טעות מהותית, ולכן רואה החשבון המבקר נדרש להשקיע משאבים נוספים ונדרש להרחיב את היקף הביקורת.

כמו כן, מאמרים קודמים מצאו כי הצגה מחדש של הדוחות הכספיים מגבירה את הסיכוי להחלפתו של רואה החשבון המבקר. במאמרו של Srinivasan שפורסם בשנת 2005, בוצעה בחינה של החלפת רואה החשבון המבקר כתלות בהשפעת התיקון על שורת הרווח, כלומר הצגה מחדש שהובילה לתיקון הרווח כלפי מטה, כלפי מעלה או תיקון טכני. נמצא כי רוב ההחלפות של רואה החשבון המבקר היו בחברות שבהן בוצעה הצגה מחדש של רווח נמוך יותר, בעוד שמספר ההחלפות הנמוך ביותר היה במקרים של תיקונים טכניים בדוחות. באופן דומה, מאמרם של Hennes & Miller, שפורסם בשנת 2014 מציג קשר מובהק בין גודל השינוי בנתונים המוצגים מחדש בדוחות הכספיים לבין החלפת רואה החשבון המבקר. במאמרם של Mande & Son שפורסם בשנת 2013, נטען כי החלפת רואה החשבון המבקר היא נגזרת של לחץ מצד ציבור המשקיעים ורצונה של הישות לשפר את המוניטין שנפגע לאחר ההצגה מחדש. המחקר מצא כי סבירות החלפת רואה החשבון המבקר בעקבות הצגה מחדש גדלה באופן מובהק. עוד נמצא כי סיכוי ההחלפה גדל אף יותר כאשר היקף הטעות גדול, הן מבחינה כמותית והן מבחינה איכותית.

2. השערות המחקר

ההקלה המאפשרת ביטול חובת הדיווח על אפקטיביות הבקרה הפנימית ודוח רואה החשבון המבקר על אפקטיביות הבקרה הפנימית בתאגידים קטנים (ראו תקנה 5 לתקנות), מעלה חשש כי איכות הבקרה הפנימית על תהליך הכנת דוחות כספיים תיפגע. מחד, ההקלה נועדה לצמצם את המשאבים הנדרשים לציות על ידי תאגיד קטן. מאידך, עצם יישום ההקלה הגביר את הסיכוי לטעות מהותית בהיעדר תמריץ לתאגיד קטן לקיים בקרה פנימית באופן נאות, כפי שנדרש משאר החברות הציבוריות החייבות בדיווח. אי קיום בקרה פנימית באופן נאות, מוביל להשלכות שליליות שבעקבותיהן נוצרת פגיעה באיכות תהליך הכנת דוחות כספיים.

כספיים שגויים קרה בחברת אנרון בשנת 2001, החברה השביעית בגודלה בארצות הברית דאז, והוביל להתמוטטותה. בעקבות מקרה זה נחקקה דוקטרינת ה-SOX בארה"ב, שהטילה אחריות אישית על המנהלים וכל המסייעים בהכנת דוחות כספיים. חקיקת ה-SOX הובילה לצמצום היקף הטעויות המהותיות בדוחות כספיים. מאוחר יותר, התקנות בישראל עודכנו והוספה דרישה בדבר הערכת אפקטיביות הבקרה הפנימית הן באמצעות הצהרות המנהלים מצד החברה והן באמצעות דוח ביקורת רואה החשבון המבקר על הבקרה הפנימית. על פי תקנות 38 ו-39 לתקנות (להלן: "תקנות ה-ISOX"), הנהלת התאגיד נדרשת להעריך את אפקטיביות הבקרה הפנימית על הדיווח הכספי הן בדוחותיה השנתיים והן בדוחותיה הרבעוניים. על פי עמדת סגל משפטית 9-199, טעות מהותית בדוחות הכספיים עשויה להוות אינדיקציה על חולשה מהותית בבקרה פנימית. עוד קובעת הרשות עקרונות מנחים ליישום הערכת האפקטיביות של הבקרה הפנימית על הדיווח הכספי שיאפשרו להשיג ביטחון סביר בדבר נכונות הדיווח ומהימנותו.

עם זאת, "תאגיד קטן" (כפי שמוגדר בתקנה 5 לתקנות) זכאי למספר הקלות במסגרת הדיווח הכספי, בדגש על הקלה בדבר ביטול חובת הדיווח על אפקטיביות הבקרה הפנימית. כאמור, בהתאם לעמדת הרשות לניירות ערך, מטרת חקיקת תקנה 5 נועדה להפחית את הנטל הרגולטורי על חברות ציבוריות קטנות, אך עולה התהייה האם התועלת הנגזרת מההקלה גוברת על פגיעה אפשרית במהימנות הדיווח ובציבור המשקיעים.

מספר מחקרים קודמים עסקו בטעויות מהותיות בדוחות כספיים. ראשית, נמצא כי הצגה מחדש של הדוחות הכספיים בעקבות טעות מהותית מובילה לעליית שכר הטרחה של רואה החשבון המבקר. במאמרם של Feldman, Read & Abdolmohammadi שפורסם בשנת 2009, נטען כי שכר טרחה גבוה משקף הן את סיכוני הביקורת והן את אובדן הלגיטימיות הארגונית של הישות המבוקרת. במילים אחרות, הטעות המהותית מעידה על פגיעה ביכולת הישות בביצוע בקרה פנימית על דוחותיה הכספיים בצורה מהימנה. נמצא כי בחברות שביצעו הצגה מחדש של דוחותיהן הכספיים, שכר טרחת רואי החשבון המבקר היה גבוה יותר מאשר בחברות שלא ביצעו הצגה מחדש. Her, Lim & Son מצאו בשנת 2010 קשר חיובי בין שינוי שכר טרחת המבקר לבין סכום השינוי בהצגה מחדש בדוחות הכספיים, כלומר תיקון

החברה. על פי כללי החשבונאות, אחריותו של רואה החשבון היא להשיג ביטחון סביר כי לא קיימת הצגה מוטעית מהותית בדוחות הכספיים ולא לגלות כל טעות (או מעילה). ההשערה הבאה טוענת כי גילוי טעות מהותית בדוחות כספיים יאיץ את החלפת רואה החשבון המבקר.

H3: גילוי של טעות מהותית יוביל לגידול בסיכוי החלפת רואה החשבון המבקר.

3. תוצאות אמפיריות

3.1 מקור הנתונים ופירוט המשתנים

באמצעות מיזע אודות החברות באתר מאיה של הבורסה לניירות ערך, איתרנו 41 חברות שמניותיהן נסחרות בבורסה בתל אביב ודיווחו על טעות מהותית בדוחות הכספיים במהלך השנים 2013 עד 2019.¹ תקופת המדגם נבחרה עד שנת 2019 כי עדכון תקנה 10(ב)12 ("התוספת השביעית") לתקנות ביטל את החובה לדווח את מספר שעות הביקורת של רואה החשבון המבקר במסגרת הדוחות הכספיים לשנת 2021 והלאה ולכן מונע את היכולת לבדוק חלק מההשערות. לצורך ביצוע בדיקת השערות סטטיסטית באמצעות רגרסיה ליניארית, הגדרנו קבוצת ביקורת בשיטת Matching, כלומר לכל חברה שדיווחה טעות מהותית נבחרה חברה דומה מאותה שנה. ביחד, המדגם לצורך בדיקת השערות סטטיסטית כלל נתוני 82 תצפיות.

מאפייני טעויות מהותיות

תרשים 1 מציג את התפלגות הטעויות המהותיות לפי ענפים. קל לראות כי טעויות מהותיות בדוחות כספיים קיימות בענפים רבים. שכיחות גבוהה של טעויות קיימת בענפי נדל"ן ובנייה, מסחר ושירותים ותעשייה. בנוסף, בדקנו את סוגי הסעיפים בדוחות הכספיים המועדים לטעויות מהותיות. לשם כך סיווגנו את הטעויות המהותיות לשישה סוגים. התוצאות המובאות בתרשים 2 מראות כי שכיחות גבוהה של טעויות מהותיות קיימת בסעיפי נכסים, בעיקר בהערכות מלאי ואומדני שווי נכסים. הטעויות בסעיף המלאי היו בעיקר במלאי דירות בהקמה אצל חברות קבלניות ובמלאי בתהליך בחברות שיש בהן קשוי מדידת שווי מלאי בתהליך. שכיחות גבוהה של טעויות מהותיות

מנגד, ניתן לטעון כי עצם יישום ההקלות מוביל את רשויות האכיפה והרגולציה ו/או את רואה החשבון המבקר לתת דגש עודף לבחינת הימצאותן של טעויות מהותיות בדוחות הכספיים. כלומר, ייתכן מצב שהעמקת הבחינות מצד גורמים חיצוניים לחברה, הוא זה שמגביר את הסיכוי למציאת טעויות מהותיות בדוחות הכספיים. טיעון נוסף הוא כי כוח האדם בחברות קטנות מצומצם בהשוואה לחברות גדולות ולכן ייתכן מצב שבו ממילא לא קיימת הפרדת סמכויות באופן המאפשר בקרה הדדית אפקטיבית.

שני הדברים יחד – מתן הקלה לתאגידים קטנים וביטול חובת הדיווח על אפקטיביות הבקרה הפנימית ועל דוח רואה החשבון המבקר בדבר אפקטיביות הבקרה הפנימית עבור תאגידים קטנים – עלולים לגרום לכך שחברות אלה ידגישו פחות את יישום עקרונות ונוהלי הבקרה הפנימית על הכנת דוחות כספיים. כתוצאה מכך עלולים להיפגע אפקטיביות הבקרה הפנימית, מהימנות הדיווח ונכונותו. לכן נוכל לצפות כי בתאגידים קטנים הנהנים מהקלה זו יתקיימו יותר טעויות מהותיות בדוחות הכספיים בהשוואה לתאגידים גדולים.

H1: יישום הקלות לתאגיד קטן יגדיל את הסיכוי לקיום טעות מהותית בדוחות הכספיים.

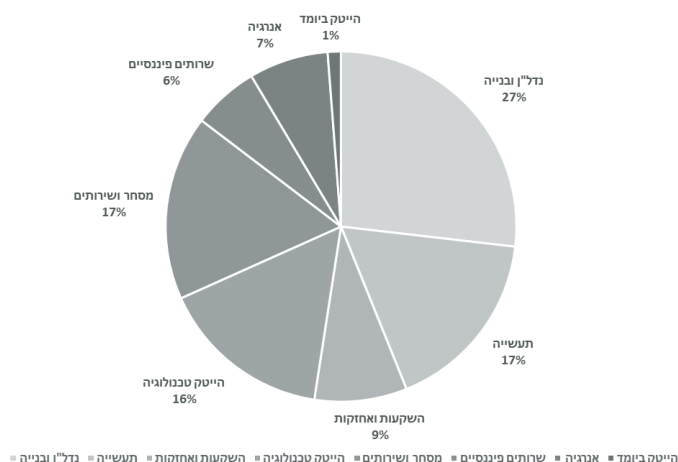
לאחר שנתגלתה טעות מהותית בדוחות הכספיים, צפוי סיכון הביקורת לגדול. לכן רואה החשבון המבקר יידרש להשקיע משאבים נוספים ויאלץ להרחיב את היקף הביקורת בחברה. במקביל, הגדלת סיכון הביקורת צפוי להביא לעלייה בתעריף שעת ביקורת. לכן נצפה כי שכר טרחת רואה החשבון יעלה אחרי גילוי טעות מהותית הן בשל גידול בהיקף שעות הביקורת והן בשל עלייה בתעריף השעה.

H2: גילוי של טעות מהותית בדוחות הכספיים יגרום לעלייה בשעות הביקורת ובשכר הטרחה של רואה החשבון המבקר.

לאור ממצאי מחקרים קודמים, עולה שאלת אחריות רואה החשבון המבקר לטעויות מהותיות המתגלות בדוחות הכספיים. מצד אחד, החברה עלולה לראות ברואה החשבון המבקר כאחראי לאי גילוי טעות בדוחות הכספיים טרום פרסומם. במקרים רבים, מנהלים מצפים כי רואה החשבון המבקר יגלה טעויות במהלך ביקורתו. מצד שני, בהתאם לתקני ביקורת, הדוחות הכספיים הם באחריות ההנהלה והדירקטוריון של

¹ שתי תצפיות נוספות (מעבר ל-41 התצפיות) לא נכללו במדגם בשל הפסקת מסחר והיעדר נתונים.

תרשים 1: פילוח של טעויות מהותיות לפי ענפים

AP_{it} – משתנה כמותי של סך שכר טרחת רואה החשבון המבקר, בנטרול תשלום שכר הטרחה של רואה החשבון המבקר בחו"ל מתוך הדוחות הכספיים המאוחדים של חברה i בשנה t .

סטטיסטיקה תיאורית של המשתנים מופיעה בטבלה 1.

3.2 תוצאות בחינת ההשערה הראשונה – יישום הקלות לתאגיד קטן יגדיל את הסיכוי לקיום טעות מהותית בדוחות הכספיים.

התוצאות המתוארות בתרשים 3 מראות כי 26 חברות מתוך כלל 454 חברות גדולות שמניויתיהן נסחרות בבורסה לניירות ערך בתקופה הרלוונטית והן מיישמות תקנות ISOX, כלומר 5.7% מהחברות הגדולות, דיווחו על טעות מהותית בדוחות הכספיים. לעומת זאת, 35 מתוך 207 חברות שהן תאגידים קטנים בתקופה הרלוונטית ומיישמות את ההקלות לתאגיד קטן, כלומר 16.9% מהתאגידים הקטנים, דיווחו על טעות מהותית בדוחות הכספיים. קל לראות כי טעויות מהותיות נפוצות יותר בתאגידים קטנים מאשר בתאגידים גדולים. תוצאות אלה עולות בקנה אחד עם השערת המחקר הראשונה.

בחינת ההשערה באמצעות מבחן סטטיסטי בוצעה באמצעות רגרסיה. דיווח על טעות מהותית הוא המשתנה המוסבר על

נמצאה גם בסעיפי התחייבויות, רווח והפסד וחברות בנות מספר משמעותי של טעויות דווחו גם לגבי דוח נגזרים. ניכר כי טעויות מהותיות נפוצות באומדנים מורכבים, שהכללתם בדוחות הכספיים נובעת ממתן משקל גבוה להצגת שווי הוגן של נכסים והתחייבויות. כלומר, טעויות מהותיות נפוצות כאשר שיקולי רלוונטיות גוברים על המימנות הנתונים בדוחות.

להלן פירוט המשתנים המשמשים לכלל המבחנים הסטטיסטיים שבוצעו:

SC_{it} – משתנה בינארי שמקבל ערך 1 אם יושמו הקלות תאגיד קטן, כולל פטור מחובת הדיווח על אפקטיביות הבקרה הפנימית, בחברה i בשנה t , ו-0 אחרת.

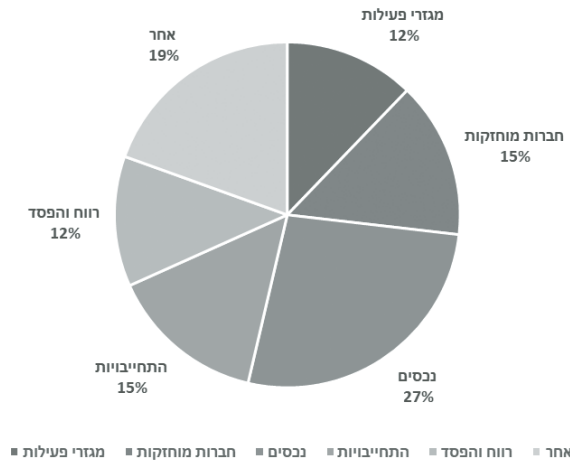
ERR_{it} – משתנה בינארי שמקבל ערך 1 אם דווחה טעות מהותית עבור חברה i בשנה t , ו-0 אחרת.

$SIZE_{it}$ – משתנה בקרה כמותי שמחשב את ממוצע הנכסים מהדוחות הכספיים המאוחדים עבור חברה i בין השנים $t-7$ ל- $t-1$.

ROA_{it} – משתנה בקרה כמותי שמחשב את התשואה על הנכסים מהדוחות הכספיים המאוחדים עבור חברה i בשנה t .

AH_{it} – משתנה כמותי של סך שעות עבודת הביקורת, בנטרול שעות ביקורת של רואה חשבון בחו"ל מתוך הדוחות הכספיים המאוחדים של חברה i בשנה t .

תרשים 2: פילוח של טעויות מהותיות לפי סוגי סעיפים

כ-10.01% בין השנה שקדמה לטעות לשנת גילוי הטעות, ונידול של כ-4.88% בין השנה שקדמה לטעות לשנה העוקבת לשנת גילוי הטעות. לעומתן, בחברות שבדוחותיהן לא התגלתה טעות מהותית חל קיטון של כ-1.6% באותה שנה בהתאמה, וקיטון של 1.95% בשנה העוקבת בהתאמה (ראו תרשים 4). תוצאות אלה תומכות בהשערת המחקר השנייה.

בחינה סטטיסטית של הקשר בין גילוי טעות מהותית לבין היקף שעות הביקורת בוצע באמצעות שני מבחני רגרסיה לינארית. בראשון נבדקה השפעת טעות מהותית על היקף שעות הביקורת בשנת דיווח הטעות, ובשני נבדקה השפעת טעות מהותית על היקף שעות הביקורת בשנה העוקבת. היקף שעות הביקורת מוסבר על ידי היקף שעות הביקורת בשנה קודמת וגם על ידי אינטראקציה של שעות ביקורת וטעות מהותית. משתני הבקרה הם נודל החברה ותשואה להון. משוואת הרגרסיה הן כדלקמן:

$$AH_t = \alpha + \beta_1 AH_{t-1} + \beta_2 AH_{t-1} * ERR_{it} + \beta_3 SIZE_{it} + \beta_4 ROA_{it} + \varepsilon_{it}$$

$$AH_{t+1} = \alpha + \beta_1 AH_{t-1} + \beta_2 AH_{t-1} * ERR_{it} + \beta_3 SIZE_{it} + \beta_4 ROA_{it} + \varepsilon_{it}$$

תוצאות הרגרסיה הראשונה מדווחות בעמודה 1 בטבלה 3. התוצאות מראות כי אומדן המקדם β_1 הוא 0.992, חיובי ומובהק ברמת מובהקות של 1%. אנו לומדים כי הקשר בין מספר שעות הביקורת בשנה הקודמת למספר שעות הביקורת בשנת גילוי הטעות המהותית חיובי באופן מובהק. כמו כן, אומדן המקדם β_2 הוא 0.172, חיובי ומובהק ברמת מובהקות של 1%. כלומר, התוצאות מראות כי גילוי הטעות המהותית

ידי יישום הקלות לתאגיד קטן בתוספת שני משתני בקרה: נודל החברה ותשואה להון. משוואת הרגרסיה היא כדלקמן:

$$ERR_{it} = \alpha + \beta_1 SC_{it} + \beta_2 SIZE_{it} + \beta_3 ROA_{it} + \varepsilon_{it}$$

תוצאות הרגרסיה בטבלה 2 מראות כי אומדן המקדם β_1 הוא 0.261, חיובי ומובהק ברמת מובהקות של 5%. אנו מסיקים כי קיים קשר מובהק בין יישום הקלות לתאגיד קטן לבין טעות מהותית. מאחר שיישום ההקלות לתאגידים קטנים קדם לגילוי הטעות המהותית, בקרה פנימית פחות אפקטיבית על תהליך הכנת דוחות כספיים מאפשר להסיק סיבתיות (כפוף להסתייגויות מקובלות). כלומר, ניתן להסיק כי יישום ההקלות לתאגיד קטן מגביר את הסיכוי לטעות מהותית בכ-26% לעומת חברות שאינן מיישמות את ההקלות. התוצאות תומכות בהשערה.

3.3 תוצאות בחינת ההשערה השנייה – גילוי של טעות מהותית בדוחות הכספיים יגרום לעלייה בשעות הביקורת ובשכר הטרחה של רואה החשבון המבקר.

שעות הביקורת

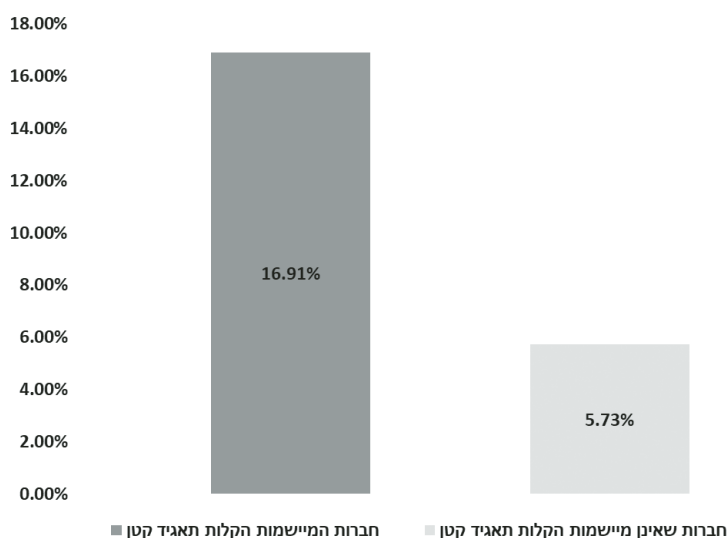
במסגרת סטטיסטיקה תיאורית נמצא כי בחברות שבדוחותיהן התגלתה טעות מהותית, חל נידול בשעות הביקורת של

טבלה 1: סטטיסטיקה תיאורית של המשתנים

משתנה	בינארי/כמותי	ממוצע	שכיח	שונות	חציון	Min	Max
ERR	טעות מהותית	0.5	1	0.253	0.5	0	1
AP	שכר טרחה רו"ח מבקר (באלפי ₪)	1,437	160	11,720,927	550	58	30,083
AH	שעות עבודת הביקורת	7,375	1,500	149,892,413	3,680	210	92,736
AUDITSWITCH	החלפת רו"ח מבקר	0.079	0	0.073	0	0	1
SC	תאגיד קטן	0.39	0	0.241	0	0	1
SIZE	גודל חברה (במיליוני ₪)	7,180	-	4.73E+14	929	7	130,824
ROA	תשואה על הנכסים	3.35%	0	0.16%	1.61%	0	17.79%

המדגם כולל 82 תצפיות, כאשר 41 הן קבוצת בדיקה של חברות שדיווחו טעות מהותית ו-41 מהן הן קבוצת ביקורת של חברות דומות באותו ענף ובאותה שנה שלא דיווחו טעות מהותית. הגדרת המשתנים מופיעה בחלק 4.1.

תרשים 3: שיעור הטעות המהותית מתוך כלל החברות שמניויתיהן נסחרות בבורסה לניירות ערך בתל אביב

ומובהק ברמת מובהקות של 1%. אנו לומדים כי הקשר בין מספר שעות הביקורת בשנה הקודמת למספר שעות הביקורת בשנת העוקבת לשנת גילוי הטעות המהותית חיובי באופן מובהק. כמו כן, אומדן המקדם β_2 הוא 0.123, חיובי ומובהק ברמת מובהקות של 1%. כלומר, התוצאות מראות כי גילוי הטעות המהותית מחזק ומגדיל את הקשר בין מספר שעות הביקורת בשנה הקודמת למספר שעות הביקורת בשנה העוקבת לגילוי

מחזק ומגדיל את הקשר בין מספר שעות הביקורת בשנה הקודמת למספר שעות הביקורת בשנת גילוי הטעות, כך שהוא $1.164 = 0.992 + 0.172$, גדול מ-1 ברמת מובהקות 1%. התוצאות תומכות בהשערה השנייה.

תוצאות הרגרסיה השנייה מדווחות בעמודה 2 בטבלה 3. התוצאות מראות כי אומדן המקדם β_1 הוא 0.953, חיובי

טבלה 2: תוצאות רגרסיה לבחינת השפעת תאגיד קטן

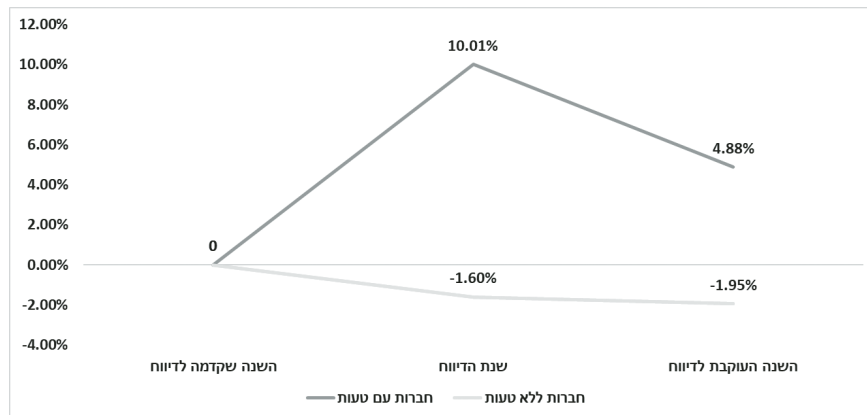
משתנה	מקדם	
INTERCEPT	0.458 ***(4.842)	חותך
SC	0.261 **(2.28)	תאגיד קטן
SIZE	-0.003 (-1.311)	סה"כ נכסים (מל"ש)
ROA	-1.073 (-0.774)	תשואה על הנכסים
Adjusted R ²	0.078	
N	82	

הטבלה מציגה תוצאות אומדן משוואת הרגרסיה הבאה:

$$ERR_{it} = \alpha + \beta_1 SC_{it} + \beta_2 SIZE_{it} + \beta_3 ROA_{it} + \varepsilon_{it}$$

הגדרת המשתנים מופיעה בחלק 4.1. ***, **, * מציינים כי המקדם מובהק ברמה של 1%, 5%, 10% בהתאמה.

תרשים 4: שינוי בשעות הביקורת אחרי גילוי טעות מהותית

טעות מהותית חל קיטון של 5.18% בשכר טרחת רואה החשבון בהיקף שעות הביקורת בשנת גילוי הטעות וקיטון של 4.97% בשנה העוקבת לשנת גילוי הטעות (ראו תרשים 5). תוצאות אלה תומכות בהשערת המחקר השנייה.

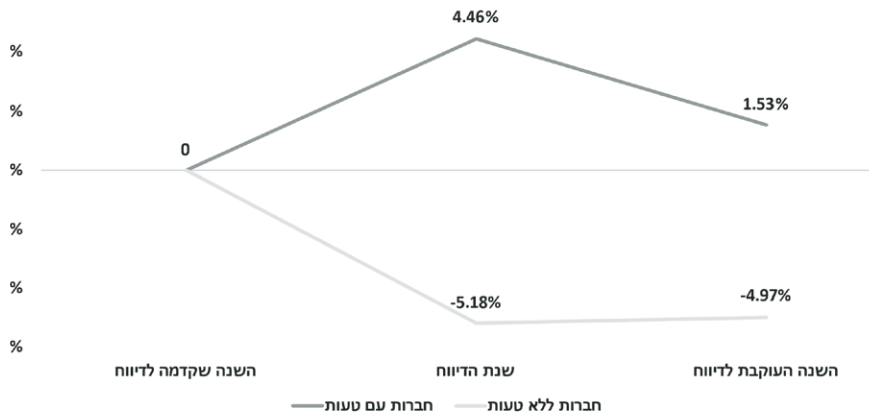
בחינה סטטיסטית של הקשר בין גילוי טעות מהותית לבין שכר טרחת רואה החשבון בוצע באמצעות שני מבחני רגרסיה ליניארית. בראשון נבדקה השפעת טעות מהותית על שכר הטרחה בשנת דיווח הטעות, ובשני נבדקה השפעת טעות

הטעות, כך שהוא $1.076 = 0.953 + 0.123$, גדול מ-1 ברמת מובהקות 1%. התוצאות תומכות שוב בהשערה השנייה.

שכר טרחת רואה החשבון

במסגרת סטטיסטיקה תיאורית נמצא כי בחברות שבדוחותיהן התגלתה טעות מהותית, חל גידול בשכר טרחת רואה החשבון של כ-4.46% בין השנה שקדמה לטעות לשנת גילוי הטעות, וגידול של כ-1.53% בין השנה שקדמה לטעות לשנה העוקבת לשנת גילוי הטעות. לעומתן, בחברות שבדוחותיהן לא התגלתה

תרשים 5: שינוי בשכר טרחת רואה החשבון אחרי גילוי טעות מהותית

הטרחה בשנה העוקבת לשנת גילוי הטעות גבוה באופן מובהק משכר הטרחה בשנה קודמת בנוכחות גילוי טעות מהותית. התוצאות שוב תומכות בהשערה השנייה.

מהותית על שכר הטרחה בשנה העוקבת. שכר טרחת רואה החשבון מוסבר שוב על ידי היקף שעות הביקורת בשנה קודמת וגם על ידי אינטראקציה של שעות ביקורת וטעות מהותית. שוב, משתני הבקרה הם גודל החברה ותשואה להון. משוואות הרגרסיה הן כדלקמן:

$$AP_t = \alpha + \beta_1 AP_{t-1} + \beta_2 AP_{t-1} * ERR_{it} + \beta_3 SIZE_{it} + \beta_4 ROA_{it} + \varepsilon_{it}$$

$$AP_{t+1} = \alpha + \beta_1 AP_{t-1} + \beta_2 AP_{t-1} * ERR_{it} + \beta_3 SIZE_{it} + \beta_4 ROA_{it} + \varepsilon_{it}$$

3.4 תוצאות בחינת ההשערה השלישית - גילוי של טעויות מהותיות יוביל לגידול בסיכוי החלפת רואה החשבון המבקר.

הנתונים מראים שמונה החלפות של רואי חשבון מבקרים במהלך שנת הגילוי והשנה העוקבת ב-41 חברות אחרי שנתגלתה בהן טעות מהותית, כלומר החלפות ב-19.51% ממקרי גילוי טעות. בפרט, שבעה רואי חשבון הוחלפו בסמוך לגילוי הטעות, ורואה חשבון נוסף הוחלף בשנה העוקבת. לעומת זאת, רק שני רואי חשבון מבקרים הוחלפו באותה שנה ובשנה העוקבת בקבוצת הביקורת של 41 חברות ללא גילוי טעות, כלומר ב-4.87% מהחברות בקבוצת הביקורת שבהן לא הייתה טעות מהותית. בפרט, רואה חשבון יחיד הוחלף בסמוך לגילוי הטעות, ורואה חשבון נוסף הוחלף בשנה העוקבת. במבחן T חד-צדדי להפרשי ממוצעים המשווה בין החלפות רואה חשבון מבקר בקבוצת חברות עם טעות מהותית לבין החלפות בקבוצת החברות ללא טעות מהותית, נמצא כי עודף ההחלפות בחברות עם טעות מהותית מובהק סטטיסטית ברמה של 5%. התוצאות תומכות בהשערה השלישית.

תוצאות הרגרסיה הראשונה מדווחות בעמודה 3 בטבלה 3. התוצאות מראות כי אומדן המקדם β_1 הוא 0.933, חיובי ומובהק ברמת מובהקות של 1%. כמו כן, אומדן המקדם β_2 הוא 0.081, חיובי ומובהק ברמת מובהקות של 5%. כלומר, התוצאות מראות כי גילוי הטעות המהותית מחזק ומגדיל את הקשר בין שכר הטרחה בשנה הקודמת לשכר הטרחה בשנת גילוי הטעות, כך שהוא $1.014 = 0.933 + 0.081$, גדול מ-1 ברמת מובהקות 5%. ממצאי המחקר גם מראים כי בממוצע, כאשר מתגלה טעות מהותית שכר הטרחה בשנת גילוי הטעות גבוה באופן מובהק משכר הטרחה בשנה שקדמה לה. התוצאות תומכות בהשערה השנייה.

תוצאות הרגרסיה השנייה מדווחות בעמודה 4 בטבלה 3. התוצאות מראות כי אומדן המקדם β_1 הוא 0.926, חיובי ומובהק ברמת מובהקות של 1%. כמו כן, אומדן המקדם β_2 הוא 0.082, חיובי ומובהק ברמת מובהקות של 5%. התוצאות מראות שוב כי גילוי הטעות המהותית מחזק ומגדיל את הקשר בין שכר הטרחה בשנה הקודמת לשכר הטרחה בשנה העוקבת לשנת גילוי הטעות, כך שהוא $1.008 = 0.926 + 0.082$, גדול מ-1 ברמת מובהקות 5%. אנו לומדים כי, בממוצע, שכר

טבלה 3: תוצאות מבחני רגרסיה – שעות ביקורת ושכר טרחת הואה חשבון

שכר טרחה בשנה העוקבת לשנת דיווח טעות מהותית	שכר טרחה בשנת דיווח טעות מהותית	שעות ביקורת בשנה העוקבת לשנת דיווח טעות מהותית	שעות ביקורת בשנת דיווח טעות מהותית	משתנה	
54.36 (1.14)	32.68 (0.75)	293.78 (0.98)	107.499 (0.375)	INTERCEPT	חותך
		0.953 *** (46.49)	0.992 *** (50.64)	AUDITHOURS _{t-1}	שעות ביקורת T-1
		0.123 *** (2.88)	0.173 *** (4.21)	ERR* AUDITHOURS _{t-1}	שעות ביקורת כתלות בטעות
0.926 *** (89.21)	0.933 *** (98.44)			AUDITPAY _{t-1}	שכר טרחה T-1
0.08 ** (2.38)	0.08 ** (2.56)			ERR* AUDITPAY _{t-1}	שכר טרחה כתלות בטעות
-4.012E-06 ** (-2.31)	-8.789E-07 (-0.55)	-4.32E-05 *** (-3.62)	-4.01E-05 *** (-3.52)	SIZE	ממוצע נכסים
91.45 (0.11)	66.62 (0.09)	2799.53 (0.57)	-290.04 (-0.062)	ROA	תשואה על הנכסים
0.99	0.99	0.98	0.98	Adjusted R ²	
80	80	80	80	N	

הטבלה מציגה תוצאות אמדן משוואות הרגרסיות הבאות:

$$\begin{aligned}
 AUDITHOURS_t &= \alpha + \beta_1 AUDITHOURS_{t-1} + \beta_2 AUDITHOURS_{t-1} * ERR_{it} + \beta_3 SIZE_{it} + \beta_4 ROA_{it} + \varepsilon_{it} \\
 AUDITHOURS_{t+1} &= \alpha + \beta_1 AUDITHOURS_{t-1} + \beta_2 AUDITHOURS_{t-1} * ERR_{it} + \beta_3 SIZE_{it} + \beta_4 ROA_{it} + \varepsilon_{it} \\
 AUDITPAY_t &= \alpha + \beta_1 AUDITPAY_{t-1} + \beta_2 AUDITPAY_{t-1} * ERR_{it} + \beta_3 SIZE_{it} + \beta_4 ROA_{it} + \varepsilon_{it} \\
 AUDITPAY_{t+1} &= \alpha + \beta_1 AUDITPAY_{t-1} + \beta_2 AUDITPAY_{t-1} * ERR_{it} + \beta_3 SIZE_{it} + \beta_4 ROA_{it} + \varepsilon_{it}
 \end{aligned}$$

הגדרת המשתנים מופיעה בחלק 4.1. *, **, *** מציינים כי המקדם מובהק ברמה של 1%, 5%, 10% בהתאמה.

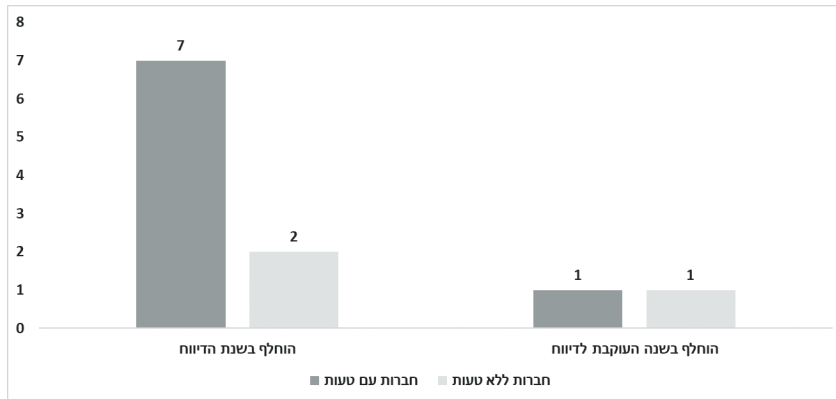
4. סיכום ותובנות

כבודות משקל לגבי השפעת ההקלות לתאגידים קטנים על איכות המידע המדווח בדוחות הכספיים של תאגידים אלה ועל הפגיעה הנגרמת לקוראי הדוחות שלהם.

שנית, הממצאים מראים קשר מובהק בין גילוי טעות מהותית בדוחות הכספיים לבין גידול בשעות הביקורת ושכר הטרחה של רואה החשבון המבקר. חלק מההסבר לממצאים הוא דרישת תקני ביקורת 315 ו-330, שלפיהם כאשר קיימת טעות מהותית בדוחות הכספיים וישנו גידול בסיכוני הביקורת, על רואה החשבון המבקר להשקיע משאבים נוספים תוך נקיטת ספקנות מקצועית ולכן נדרש להרחיב את היקף הביקורת.

התוצאות תומכות בשלוש ההשערות. ראשית, אנו מוצאים כי היקף הטעויות המהותיות המתגלות בדוחות הכספיים נפוץ בעיקר בחברות ציבוריות שאינן נדרשות לעמוד ברמת בקרה פנימית גבוהה על תהליך הכנת דוחות כספיים על פי כללי ISOX (תאגידים קטנים). הסיכוי לקיומה של טעות מהותית בדוחות הכספיים גדל באופן מובהק בחברות ציבוריות המאמצות הקלות לתאגיד קטן. התוצאות מצביעות כי בקרה פנימית אפקטיבית על תהליך הכנת דוחות כספיים מקטינה את הסיכוי לטעות מהותית בדוחות. התוצאות מעלות שאלות

תרשים 6: החלפת רואה חשבון בעקבות גילוי טעות מהותית

הגוף המבוקר. הסבר נוסף להחלפת רואה החשבון המבוקר כרוך בהצגה מחדש בעקבות טעות מהותית, הנתפסת באופן שלילי בעיני משקיעים. לכן החברה עלולה לנסות להסיט את האחריות לקיום טעות מהותית אל רואה החשבון המבוקר ובכך לצמצם את הפגיעה במוניטין שלה עצמה, כמו גם כאמצעי לבנייה מחדש של האמון שנפגע. בנוסף, ייתכן שהחברה בוחרת להחליף את רואה החשבון על מנת לאותת למשקיעים ולרגולטור כי היא נוקטת בצעדים אקטיביים על מנת לשפר את תהליכי הדיווח הכספי.

כמו במחקרים דומים, תוצאות המחקר מבוססות על מדגם יחסית קטן ולכן יש לנהוג בהן בזהירות. הרחבת המחקר בעתיד יאפשר להגדיל את המדגם לתקופת זמן ארוכה יותר וגם לבסס את המסקנות על דיווחי טעויות מהותיות של חברות זרות שמניותיהן נסחרות בבורסות בחו"ל.

weissd@tauex.tau.ac.il

פרופ' דן וייס

כתוצאה מכך שכר הטרחה הכולל עולה אף הוא בהתאמה. בנוסף, לפי תקן ביקורת 260, כאשר מתגלה טעות מהותית על המבוקר לדון בהשלכותיה עם המופקדים על בקרת העל ולכן שעות הביקורת יגדלו בהתאם. אם לא די בכך, טעות מהותית בדוחות הכספיים עלולה לעורר חששות לגבי המוניטין של המבוקר ואחריותו הפוטנציאלית. במטרה למזער חששות אלה, על רואה החשבון המבוקר להגביר את היקף הביקורת. יתרה מזאת, ניתן לייחס חלק מהעלייה בשכר הטרחה לשעות העבודה הנוספות כדי לצמצם סיכונים משפטיים מול נושי החברה והרגולטור בעקבות גילוי הטעות המהותית. שעות אלה באות לידי ביטוי בדיונים מול הרשות לניירות ערך ומול הגוף המבוקר, המובילים לביצוע בדיקות נוספות על דוחות החברה ועל אפקטיביות הבקרה הפנימית.

לבסוף, התוצאות מצביעות על קשר מובהק בין גילוי טעות מהותית בדוחות הכספיים לבין החלפת רואה החשבון המבוקר. ייתכן שהקשר נובע מהטלת אחריות על רואה החשבון בידי

רשימת מקורות

- תקן חשבונאות בינלאומי 8 – "מדיניות חשבונאית, שינויים באומדנים חשבונאיים וטעויות". https://www.iasb.org.il/upload/PEMZEP4663%D7%A4%D7%A8%D7%A7_38.pdf
- תקנות ניירות ערך (דוחות תקופתיים ומיידיים), התש"ל-1970
- Anderson, K. & Yohn, T. (2002). The Effect of 10k Restatements on Firm Value, Information Asymmetries, and Investors' Reliance on Earnings. *SSRN*, 1-30.
- AS 1001: Responsibilities and Functions of the Independent Auditor
- Bar-Hava, K., 2022. Switching to Semi-annual Financial Statement Reports-Market Reaction, Audit Fee and Corporate Governance Quality, 249-257.
- CFGI. CFO's Guide to Significant Deficiencies and Material Weaknesses
- Davidson, R. (2022). Who did it matters: Executive equity compensation and financial reporting fraud. *Journal of Accounting and Economics*, 73, 1-24.
- Dong, C. Feng, W & Cunyu, X. (2021). Financial reporting fraud and CEO pay-performance incentives. *Journal of Management Science and Engineering*, 6, 197-210.
- Feldmann, D. Read, W & Abdolmohammadi, M. (2009). Financial Restatements, Audit Fees, and the Moderating Effect of CFO Turnover. *A Journal of Practice & Theory*, 28, 205-223.
- Hennes, K. Leone, A & Miller, B. (2014). Determinants and Market Consequences of Auditor Dismissals after Accounting Restatements. *The Accounting Review*, 89, 1051-1082.
- אתר הבורסה לניירות ערך. <https://www.tase.co.il/he>
- אתר הרשות לניירות ערך. <https://www.new.isa.gov.il/>
- רשות ניירות ערך. החלטה בדבר אי תלות המבקר – לפי סעיף 9ב לחוק ניירות ערך, התשכ"ח-1968
- רשות ניירות ערך. (2010). עמדה משפטית מספר: 9-199 עקרונות מנחים ליישום הערכת אפקטיביות של בקרה פנימית על הדיווח הכספי והגילוי על ידי הדירקטוריון וההנהלה
- רשות ניירות ערך. (2012). עדכון החלטה מספר 4-99 בעניין קיום מנחים לבחינת מהותיות של טעות בדוחות כספיים
- רשות ניירות ערך. (2013). הקלות לחברות קטנות: קובץ תקנות
- תקן ביקורת (ישראל) 200 – "מטרות ראשיות של רואה החשבון המבקר". <https://icpas.org.il/professional-updates/%D7%AA%D7%A7%D7%9F-%D7%91%D7%99%D7%A7%D7%95%D7%A8%D7%AA-%D7%99%D7%A9%D7%A8%D7%90%D7%9C-200/>
- תקן ביקורת (ישראל) 260 – "תקשורת בנושאי ביקורת עם גורמים המופקדים". <https://icpas.org.il/professional-updates/%D7%AA%D7%A7%D7%9F-%D7%91%D7%99%D7%A7%D7%95%D7%A8%D7%AA-%D7%99%D7%A9%D7%A8%D7%90%D7%9C-260/>
- תקן ביקורת (ישראל) 315 – "הבנה של הגוף המבוקר וסביבתו, והערכת הסיכונים המתייחסים להצגה מוטעית מהותית". <https://icpas.org.il/wp-content/uploads/2020/09/315.pdf>
- תקן ביקורת (ישראל) 330 – "נוהלי המבקר במענה לסיכונים שהוערכו". <https://icpas.org.il/professional-updates/%D7%AA%D7%A7%D7%9F-%D7%91%D7%99%D7%A7%D7%95%D7%A8%D7%AA-%D7%99%D7%A9%D7%A8%D7%90%D7%9C-330/>

Her, Y. Lim, J. & Son, M. (2010). The Impact of Financial Restatements on Audit Fees: Consideration of Restatement Severity. *International Review of Accounting, Banking and Finance*, 2, 1-22.

International Accounting Standard 8 Accounting policies, Changes in Accounting Estimates and Errors.

Mande, V. & Son, M. (2013). Do Financial Restatements Lead to Auditor Changes?. *A Journal of Practice & Theory*, 32, 119-145.

Munter, P. (2022). The Auditor's Responsibility for Fraud Detection 92, 16-23.

SRINIVASAN, S. (2005). Consequences of Financial Reporting Failure for Outside Directors: Evidence from Accounting Restatements and Audit Committee Members. *Journal of Accounting Research*, 43, 291-334.